

תיקים באפילה או חיצים מכוונים היטב - הערות על חקירת נציג המשטרה בהליך מעצר "ימים"

ד"ר מאיר גלבוץ
חלק ב'

הנספח הסודי

חוק המעצרים מיסד את הפרקטיקה, שהייתה נהוגה זה מכבר, של הגשת נספח סודי לשופט ומתן תשובות לעיני השופט בלבד⁵. עם זאת, באפשרות הסנגור לשאול שאלות רבות על הנספח הסודי, שכן גילוי פרטים מסוימים אינו מסכן שיטות חקירה, שמות של מקורות וכיו"ב. ביהמ"ש קבע כי ככלל נספח סודי, המוגש כתמיכה לבקשה להארכת מעצר אינו חומר חקירה, כמשמעותו בס' 74 לחסד"פ. החקירה בעניין זה חשובה כדי לבדוק האם בנספח כלול גם חומר חקירה⁶, אך גם כי לאחר מכן אין כמעט דרך אחרת לגלותו⁷. התשובות (אם בכלל ניתנות) לא תמיד מועילות בעת הארכת המעצר הראשונה, אך הן עשויות לשמש בהארכת מעצר נוספות ובהמשך החקירה והמשפט.

מטרת השאלות בנושא זה היא חשיפת פרטים שיציגו את ערכו האמיתי של החומר עליו מבוססת הבקשה להארכת המעצר, והן: האם הוצגו לשופט בנספח הסודי אימרות של מעורבים בחקירה וחומר אחר המהווה חומר חקירה או שסיכומים בלבד (ולבקש מהשופט לסמן את חומר החקירה), האם יש ראיות קבילות נגד החשוד או שמדובר במידע מודיעיני? האם מדובר במידע יחיד או במספר פריטי מידע? האם מדובר במקור אחד או במספר מקורות? מתי התקבל המידע? מתי נודע למקור על האירועים, וכמה זמן עבר מעת שהדברים נודעו למקור ועד שמסר אותם למפעילו?

חלופת מעצר

חקירת השוטר על ידי הסנגור אמורה להעלות טיעונים התומכים בחלופת מעצר, לאזן את טיעוני המשטרה ולאפשר לשופט למצות את חובתו לשקול שחרור בערובה והעדפתו על פני מעצר, כל אימת שאינו פוגע במטרת המעצר¹. השאלות בחלופת המעצר אינן ייחודיות לטיעון זה. רובן משולבות בחקירה בעילות המעצר, כפי שפורטו למעלה². ככל, שהסנגור יראה שעילות המעצר אינן תקפות, תתחזק הטענה בדבר שחרור החשוד לחלופת מעצר. הטיעונים בדבר חלופת מעצר הם ספציפיים לאירועים ולנסיבותיהם. כשמטרת המעצר הדומיננטית היא הפחתת המסוכנות, חלופת מעצר המרחיקה חשוד מקורבנותיו או הפקדתו תחת השגחה של אדם שניתן בו אמון רב, תצדיק את שחרורו בערובה. אין צורך להרחיב את הטיעונים והחקירות למטרות שהמשטרה לא טענה להן³.

בהצעת חלופת מעצר יש לשכנע את השופט כי ניתן לתת אמון בחשוד, שימלא את תנאי הערובה, שיושתו עליו, וכדי לעשות זאת, צריכה חקירת השוטר לברר האם יש חשש שהחשוד לא ימלא את תנאי השחרור, על אילו עובדות חשש זה מבוסס או שזהו חשש כללי בלבד, אם הוא בעבר הפך תנאים כאלה, האם ביצע עבירות אחרות כאשר היה משוחרר בערובה בעבר, האם חלופת המעצר מבטיחה בסבירות גבוהה שהחשוד לא יוכל לבצע עבירות נוספות בתקופה זו ועוד⁴.

1 סעיף 13(ב) לחוק

2 בש"פ 507/00, מזרחי נ' מ"י, פ"ד נד (1) 385 - "אם ... בית-המשפט מסתפק בחלופת מעצר, אין זאת אלא משום שהוא סומך על הנאשם שלא יבצל את השחרור מן המעצר כדי לעבור עבירה, להתחמק מן הדין או לשבש את הליכי המשפט".

3 בש"פ 1145/06, מזרחי נ' מ"י (לא פורסם).

4 בש"פ 507/00, מזרחי נ' מ"י, ה"ש 43: "חלופת מעצר... מתבססת על אמון שביהמ"ש רוחש לנאשם. ... התנאים המגבילים של חלופת המעצר... לעולם אינם מסלקים את החשש במידה מספקת, אלא אם הם מתאספים לאמון שהנאשם יקיים את תנאי השחרור... אם נשמת האמון, מתמוטטת גם החלופה. לכן, אם נאשם ניצל לרעה את השחרור מן המעצר, והפך את האמון שבית-המשפט נתן בו, אם בדרך של ביצוע עבירה נוספת ואם בדרך אחרת, הוא הוכיח כי אין הוא ראוי עוד לאמון של בית-המשפט...".

5 ס' 15(א), (2), ס' 15(ה).

6 בש"פ 91/08, מ"י נ' שיבלי (לא פורסם).

7 ב"ש [מחוזי ת"א] 91064/04, זוהר נ' מ"י (לא פורסם). וראה בג"ץ 1885/91, צוברי נ' פמת"א ואח', פ"ד מה (3) 630: "רבים הם המסמכים והמידע המוגשים לשופט המעצרים, שאין בינם ובין חומר חקירה, במובן ס' 74 לחוק סדר הדין הפלילי, ולא כלום". עם זאת, בבש"פ 1355/98, בן ארי נ' מ"י, פ"ד נג (2) 1, נקבע כי אין לדחות בקשה כזו על הסף, אלא על ביהמ"ש לעיין בחומר בטרם הכרעתו.

האם המידע עדכני? מהי מהימנות המידע המודיעיני ומהימנות המקור (בכל דו"ח מידע מצויינים פרטים אלו)? מה המקור קיבל או יקבל תמורת המידע? האם המקור הוא עד שקלט את המידע בחושי או שזוהי עדות על פי השמועה (רכילות)? האם המקור שמסר את המידע מזהה את החשוד בוודאות? האם ייתכן שיש אנשים נוספים באותו שם או תיאור? האם המקור מכיר את החשוד? האם המידע מכוון לחשוד אישית? אם המקור עד - האם נבנתה הודעתו? שאלות אלו רלבנטיות גם במקרים שמדובר בעדים, שנחקרו טרם נפתחה חקירה גלויה, ויש להציג בשינויים הרלבנטיים.⁸

בשולי חקירת השוטר אודות החומר הסודי, מן הראוי להזכיר כי באפשרות עורך הדין להעלות שתי דרישות בעניין חומר זה: דרישה לחקור את השוטר בעניין החומר הסודי שהגיש ודרישה לגלות את החומר לסנגור ולחשוד. כששופט מחליט שחקירת השוטר עלולה לחשוף פרטים סודיים, השופט הוא המוסמך לחקור את השוטר בעצמו בעניין החומר הסודי, ובחקירה זו הוא אמור "להחליף" את חקירת הסנגור.⁹ הסנגור אף רשאי לדרוש גילוי החומר הסודי.¹⁰ סבר השופט שאין עילה לחסות את הטיעונים והראיות שהוגשו כחומר סודי, הוא מוסמך לגלות החומר. טרם גילוי החומר רשאי השוטר להתנגד לכך, והתוצאות הן אי גילוי החומר והתעלמות ממנו בהחלטה בעניין הארכת המעצר או בהשתתפות ערובה כתנאי לשחרור.¹¹

חשיפת מידע

המטרה העיקרית של שאלות אלו היא השגת מידע שיהווה בסיס מוצק לייעוץ בדבר ההתנהגות הרצויה לחשוד בהמשך החקירה. שאלות אלו כוללות בין היתר: האם היו עצורים או חשודים נוספים שמעצרו ו/או נחקרו באותה פרשה? האם הם שוחררו ובאיזה שלב? האם המשטרה ביקשה או שתבקש הארכת מעצר של מי מהעצורים הנוספים? מי מבין החשודים לא נעצר באותה פרשה ומדוע? עם מי הושב החשוד בתא המעצר? האם הוא סוכן? אם כן - האם הוא משמש כסוכן בעבור טובת הנאה כלשהי? (כמובן שלשאלה זו לא תינתן תשובה גלויה, אבל אפשר ורצוי לבקש שתשובה תועבר לשופט ותתועד), האם מי מהחשודים שוחרר על אתר או הובא

לשחרור בביהמ"ש? מדוע? הלקוח שלי כבר יושב X שעות/ימים - מדוע נחקר רק פעם אחת? מדוע חקירתו נמשכה זמן כה מועט?

תשובות לשאלות אלו או תגובות השוטר, גם אם התשובות יוגשו לשופט, עשויות לחשוף מידע שיסייע לעורך הדין הן בחקירת השוטר והן בסיכומיו, בנושאים כגון: ביסוס טענות על אפליה (פירוט בהמשך); טענות בדבר מהימנות העדים נגד החשוד (הגם, שמהימנות ראיות היא עניין למשפט גופו לעסוק בו, פגיעה במהימנותן עשויה להשפיע לפחות על משך המעצר, אם לא על עצם המעצר); גם אם לא יינתנו תשובות מפורשות, ניתן להסיק על קיומו של עד מדינה או מדובב.

הקפדה על נהלי המעצר

חוקיות המעצר אינה מהווה גורם מרכזי בהחלטת השופט. שופט רשאי להאריך מעצר גם כשהמעצר אינו חוקי, ובלבד שמתקיימות העילות המצדיקות החלטה כזו.¹² אולם למרות עקרון זה, בתי המשפט דלמטה שיחררו חשודים שמעצרו או עיכובם היה בלתי חוקי.¹³

בין אם אי החוקיות של המעצר מהווה עילה לשחרור העצור ובין אם לאו, חשיפתה תהווה שיקול נוסף רב עוצמה לשחרורו.¹⁴ גילוי אי חוקיות בשלב זה עשוי גם להשפיע על שלב המשפט וקבילות הראיות.

נושאים חשובים שיש לבדוק בחקירת השוטר בעניין זה: האם נשקל עיכוב החשוד טרם הוחלט לעוצרו?¹⁵ האם נשקל שחרור העצור לפני ההחלטה לעוצרו?¹⁶ בדיקת חוקיות המעצר בעניין - הודעה על המעצר, הזדהות השוטר העוצר, הבאת העצור מיידית לתחנה בפני קצין, רישום דו"ח על מעצר, בירור על ידי הקצין הממונה, אזהרת העצור ושמיעת טענותיו, הסברת הזכות למסור הודעה על המעצר לאדם קרוב ו/או לעורך דינו, משך הזמן שחלף מעת מעצרו ועד למסירת ההודעה, ההזדמנות המעשית שניתנה לעצור לממש את זכויותיו אלו, בקשה לעיין בהחלטה בכתב במקרה שפגישת העצור עם עורך דינו נדחתה, נסיבות העיכוב ומשכו, הארכת משך העיכוב במקרים הרלבנטיים, לרבות בקשה לעיין בנימוקים בכתב של הקצין הממונה להארכת העיכוב, מתי הסתיים העיכוב ומתי הודיעו לחשוד כי הוא עצור.¹⁷ הפרת חלק מהוראות אלו עשויה בהמשך להוות עילה לבטלות הראיות.¹⁸

8 בנספח הסודי מפורטות גם פעולות החקירה שבוצעו ופעולות החקירה המתוכננות, אך נושאים אלו נידונו בפרק של עילות המעצר. 9 ס' 15 (ד) לחוק.

10 הסיפא של ס' 15 (ה) לחוק.

11 ראה גם מאיר גלבוש (2003), "תחבולות בחקירה והכסא הזו בקודש הקודשים", הסנגור, גיליון 75, 5; מ' [שלום - ת"א] 18855/02, מ"י ב' גולן ואח' (לא פורסם).

12 בש"פ 9888/02, מ"י ב' פלוני (לא פורסם); בש"פ 3979/98, מ"י ב' ג'נח (לא פורסם).

13 אורנה גלבשטיין ומאיר גלבוש, "עיכוב לחקירה או עיכוב החקירה", הסנגור, 2003, 81, 5, ההחלטות המוזכרות בהערה 15; מ [שלום - טבריה] 1220/04, מ"י ב' צמחובסקי, (לא פורסם), תקציר ב"הסנגור", 86, 25 (מאי 2004).

14 בש"פ 7721/95, כהן ב' מ"י, פ"ד מט (4), 166.

15 ס' 23 (ג) לחוק.

16 ס' 27 (ב) לחוק.

17 ס' 24, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 73 לחוק.

18 ע"פ 5121/98, יששכרוב ב' התצ"ר ואח' (טרם פורסם).

עילות חיצוניות לשחרור

בפרק זה נכללים טיעונים על עובדות, שאינן קשורות ישירות לחשדות נגד העצור, אך מהוות שיקול לשחרורו. אף כי, אין בטענות ובעובדות אלו, כל אחת לבדה, להטות את החלטת השופט לשחרר את העצור, הצטברות של מספר עובדות, עשויה להיות טיעון כבד משקל לשחרור או לקיצור משך המעצר, לשיפור התנאים של העצור ולשיפור ההתייחסות אליו, למתן הקלות במגבלות המוטלות עליו. החקירה הנגדית בעניין זה נתמקד במספר נושאים:

אפליה - אפליה או הפרת עקרון השוויון עשויים להיות שיקול בהחלטת המעצר, במקום בו לא קיים שוני מהותי ורלבנטי בין החשודים, המצדיק אבחנה ביניהם בהחלטת המעצר. טענה על אפליה לא מוצדקת, צריכה להיות מבוססת על עובדות, המעידות כי נסיבות העצור ונסיבותיהם של חשודים אחרים דומות (חשודים בשותפות לאותה עבירה, חשודים במקרים דומים), אך המעצר (או גם תנאי שחרור קשים) יוצרים אפליה שלא במקומה. בתי המשפט מתקשים לקבל טענות בדבר אפליה, כי ניתן לתלות את ההחלטה המפלה גם בהבחנות ובהבדלים קלים וכי הראיות הקיימות בשלב הראשוני אינן ממוקדות וההבחנה בין מקרים קשה¹⁹. השאלות לחשיפת אפליה נועדו לגלות אם חשודים ומעורבים אחרים נעצרו או עוכבו בלבד, האם נחקרו, האם שוחררו מיד בתום חקירתם ובאילו תנאים, האם חלקם של החשודים בביצוע העבירה דומה או שונה²⁰, האם הבדלים בעברם של השותפים עשויים להסביר אפליה או עשויים לבסס טיעון לשחרור ושאלות אודות נסיבותיהם האישיות של החשוד ושותפיו הנטענים, אשר עשיות להצדיק החלטות שונות (פירוט בסעיף הבא).

נסיבות אישיות - נסיבות אישיות שונות מצדיקות לעתים "אפליה לטובה", כדוגמת: מחלות של החשוד והיזקקות לטיפול רפואי, השגחה או תזונה מיוחדת, שמעצר עלול להחמירן, תלות של קרובים מוגבלים

וחולים בחשוד, מצב תעסוקתי והאם מעצרו עלול לפגוע פגיעה בלתי הפיכה בעבודתו, בפרנסתו ובפרנסת בני משפחתו²¹ ובפרנסת אחרים התלויים בו²². גם אירועים, חגיגים ומשמחים או מעציבים, עשויים להצדיק שחרור או התחשבות במשך המעצר ובתנאיו²³. טיעון חשוב נוסף בעניין זה הוא האפשרות שנסיונות אלו עלולות להשפיע על מצבו הנפשי של העצור ועל נכונותו להיכנע ללחצי החוקרים, לרבות ללחצים מותרים, ולגרור לו לזוטר על זכויותיו או להודות בעבירות שלא ביצע.

אופן ביצוע המעצר - להבדיל מטיעונים על אי חוקיות המעצר, טענות ושאלות על אופן ביצוע המעצר אינן מתייחסות לעילות המעצר ולהצדקתו ואינן עילה מרכזית לשחרור של החשוד, אך יש בהן כדי לשחוק את הטיעונים להארכת המעצר הספציפי, כמו גם אלמנט חינוכי כללי למשטרה. מעצר, גם אם הוא חוקי למהדרין, כשהוא מבוצע בפומבי, תוך השפלת החשוד, בפני ילדיו הקטנים, תוך שימוש בכוח מיותר, לרבות כבילה מיותרת פוגעים בזכויות החשוד עד כדי פגיעה בחוקיות המעצר²⁴. כך גם, השארת אי סדר ו"בלגן" בבית החשוד או במשרדו.

תנאי המעצר - ס' 9 לחוק והתקנות שהותקנו לפיו²⁵ קובעים מספר תנאים, שעל המשטרה לספק לעצור. אולם, עפ"י פסיקת ביהמ"ש אין באי עמידה בתנאי המעצר עילה לשחרור²⁶ ואף הובעה דעה כי אין לדון בתנאי המעצר בדיון על הארכת מעצר עד תום ההליכים²⁷. למרות התבטאויות אלו, יש מקום לחקור בתנאי המעצר כעילה המתוספת לעילות אחרות וכבסיס לטיעון לשחרור בהמשך ההליכים, אם ליקויים בתנאים אלו לא תוקנו. אף כי פגיעה בזכות היסוד לקבל תנאי מעצר הולמים לא שימשה כמניעת סף למעצר, המענה השיפוטי לתופעה זו, גם אם בעל משמעות מעשית מוגבלת, היה העלאת הרף ההסתברותי של עילות המעצר. תנאי מעצר גרועים עשויים להוות את "הקש ששבר את גב הגמל" במקרים בהם

19 בש"פ 7686/03, רפייב ואח' ב' מ"י, פ"ד נד (6), 753; בש"פ 2925/06, רונקין ב' מ"י (לא פורסם).

20 בש"פ 1107/05, אילוז ב' מ"י (לא פורסם), בש"פ 5246/05, מ"י ב' טאהא (לא פורסם).

21 בש"פ 4190/97, אבוקסיס ב' מ"י (לא פורסם).

22 בש"פ 5246/05, מ"י ב' טאהא (לא פורסם).

23 בש"פ 4190/97, אבוקסיס ב' מ"י (לא פורסם).

24 סעיף 9א לחוק; מ (שלום - אשקלון) 269/05, מ"י ב' דהן, תקציר ב"הסנגור", יולי 2005, 100, 22.

25 תקנות סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים) (תנאי החזקה במעצר), התשנ"ז - 1997, ק"ת 5829, 11.5.97, עמ' 664.

26 ב"ש [מחחי י-ם] 7191/06, טארק ואח' ב' מ"י (לא פורסם) והפסיקה המזכרת שם; י' ענבר "תנאי המעצר כשיקול במתן החלטת מעצר", משפט וממשל ד 729, וכמובן בג"ץ

4634/04, רופאים לזכויות אדם ואח' ב' השר לביטחון הפנים ואח' (טרם פורסם).

27 בש"פ 7053/01, פלוני ב' מ"י (לא פורסם), שם נקבע כי הדרך לדיון בתנאי המעצר היא בעתירת אסיר. עם זאת, הושאר פתח לדון בנושא זה, אם הליקויים לא

תוקנו, למרות החלטה בעתירת אסיר שיש לתקנם, בדרך של עיון חוזר בהחלטת המעצר. בהערת אגב יציין, כי ההחלטה בדיון זה היא תמוהה לכשעצמה, שכן למרות

שביהמ"ש העליון מקבל את קביעת ביהמ"ש המחוזי שיש "סימני שאלה של ממש ביחס לעבירות המיוחסות לעורר", הוא הורה על מעצר החשוד. עמדה זו מנוגדת

לעמדה שהביע יצחק ענבר, "תנאי המעצר כשיקול במתן החלטת מעצר", משפט וממשל, ד (2) 729 (1998), בין היתר מפני שדרך זו אינה מעשית לעצורים.

תסקיר מעצר

תסקיר המעצר אינו קשור ישירות לחקירת השוטר בדיון על בקשה להארכת מעצר. עם זאת, הוא עשוי לסייע בדברון ביהמ"ש לקבוע חלופת מעצר, וגם ככלי נוסף להערכה של מצבו הנפשי של החשוד והשפעת המעצר על נכונותו לזוותר על זכויותיו בעת החקירה ו/או להודות בעבירה אותה לא ביצע (למרות, שברור, שלא למטרה זו נחקק סעיף זה)³⁶.

הגשת חומר סודי

אין מניעה שחומר סודי יוגש לביהמ"ש על ידי הסנגוריה, הגם שהחוק שותק בסוגיה זו. חומר שניתן להגישו כחומר סודי מטעם הסנגוריה כולל: חומר אישי על החשוד, מעמדו, סיכון המשך עבודתו, קשר עם ילדיו, בן משפחה פגוע או בטיפול רפואי שנתון להשגחתו ולטיפולו של החשוד, אשה בהריון, בת בהריון. טעמים להגשת חומר סודי על ידי הסנגור הם: חשש שמידע כזה עלול לשמש כנשק בידי החוקרים כדי להשיג שיתוף פעולה מצד העצור, מניעת חשיפה של טענות הגנה בשלב כה מוקדם של החקירה או מידע על מעורבים וחשודים אחרים, כשיש חשש שמעצם החשיפה ייגרם נזק למוסר המידע או לעצור³⁷.

בקשת המעצר היא גבולית²⁸. זאת ועוד, אי עמידה בתנאי המעצר, בעיקר כאשר הם קשים במיוחד, עשויה לבסס טענה עתידית בדבר השפעת תנאי המעצר על התנהגות החשוד בעת החקירה, בין אם הודה בעקבות תנאים לא אנושיים, ובין אם מסר גרסה, בעת שהיה מבלבל, כשלא ישן היטב בלילה, כשהיה בלחץ נפשי בעקבות תנאי מעצר הקשים, מחשש משותפיו לתא המעצר וכיו"ב²⁹. חומר שניתן לעשות בו שימוש כחיזוק לטיעון בדבר תנאי המעצר הם דוחות של לשכת עורכי הדין³⁰ והסנגוריה הציבורית³¹ על תנאי המעצר, ולמעשה הם חלק מ"ארגז הכלים" של כל סנגור בדיון בבקשה להארכת מעצר.

ההוראות הפנימיות של המשטרה

הוראות המשטרה בכלל³² ובנושא מעצרים בפרט³³ עשויות לספק בסיס לשאלות נוספות בעת חקירת השוטר ולטענות נוספות בעת הדיון ובשלב הסיכומים. מעמדן של פקודות משטרת ישראל הוא כדינים³⁴ והפרתן של ההוראות הללו מהווה עבירה משמעתית³⁵. הפרת ההוראות עשויה להיות נדבך נוסף בשיקולי השופט לשחרר את העצור.

28 ענבר, ה"ש 83.

29 ב"ש (שלום רמלה) 1816/98, מ"י נ' פלוני (לא פורסם).

30 http://www.israelbar.org.il/UpLoadFiles/detention_center_report.pdf

31 <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/Subjects/Doch2006.htm>

32 http://www.police.gov.il/al_hamishtara/pkudot_hamishtara/xx_pkud.asp

33 http://www.police.gov.il/al_hamishtara/pkudot_hamishtara/pkudut_ahmishtara/pku_14/14.01.34.pdf

34 סעיף 19 (א) לפקודת המשטרה [נוסח חדש], תשל"א - 1971.

35 ס' 5 לחוק המשטרה (דין משמעתי, בירור קבילות שוטרים והוראות שונות), תשס"ו - 2006 קובע כי "עבירת משמעת היא עבירה הפוגעת בסדר הטוב ובמשמעת, והמנויה בתוספת", וס' 8 לחוק זה הוא: "שוטר מבצע עבירת משמעת גם אם עשה כן ברשלנות". לשונו של סעיף 1 לתוספת לחוק המשטרה הבי"ל היא כללית וקובעת שכל הפרה של הוראה או נוהל היא עבירה משמעתית: "אי מילוי הוראה מהוראות פקודות משטרת ישראל או כל הוראה אחרת שניתנה כדין, או סירוב למלא הוראה כאמור", וסעיף 8 לתוספת זו קובע עבירה משמעתית ספציפית לגבי מעצר: "עריכת חיפוש, ביצוע עיכוב או מעצר או כניסה לרשות היחיד, שלא כדין או שלא בתום לב".

36 ס' 21א לחוק; ב"ש [מחוזי ב"ש] 21826/05, מ"י נ' גרינברג (לא פורסם).

37 בש"פ 2270/06, אל עילווי ואח' נ' מ"י (לא פורסם).